

VLASTIMIL BURIAN A JEHO DRUHOVÉ

Spočítal jsem to. O letošních Vánocích ptalo se mne šest lidí, s nimiž jsem se setkal, obvyklou otázkou: „Kde jste strávil Štědrý večer?“ Odpovídal jsem stejně mechanicky: „Večeřel jsem s Vlastimilem Burianem.“ Načež šest lidí různého zaměstnání a intelektuálního stupně se dalo do smíchu. V čem spočívá síla komiky, u níž stačí vyslovení jména, že dosahuje cíle?

Burian vstupuje na scénu po zazvonění zvonku: „Do krámu!“ Přichází pyšným krokem krocana. Má frak, který se leskne špínou. Ve vestě místo řetízku k hodinkám provázek s kouskem zátky. Pod náprsenkou, která vylézá z vesty, je vidět nahé tělo. Na nohou žluté boty s úžasně dlouhými špičkami. Vlasy, uprostřed rozčísnuty, zakrývají kšticemi oko. První pohyb: pročísne prsty kšticí a srovná ji. Pak vidíte tvář: veliké šedé oko s jasmem dobroty a silou nenalomeného zdraví. Tělo ztepilé a pružné, ruce dlouhé, paže silné. Stejný je hlas, jímavý zvučnou upřímností, nestísňeností. Pak několik vteřin mlčení. Má-li duch Burianův ruce a tělo, tu se v tu chvíli skrčil, přimhouřené oko sonduje směr letícího míče, paže se roztáhly, prsty jsou napjaty, zlomek vteřiny napětí, lapnutí a prvý vtíp třepe se v ruce komikově, jako by stále ještě chytal míče v brance Sparty, jejímž byl gólmánem. Sportovní prvek nevymizel z celého působení Burianova; v jeho tvorbě je upřímnost, jasnost, dobrý vzduch sportovních hřišť; chladné a nekřečovitě vybičování síly na hlavní okamžik; základní povahová nenašminkovanost; lstivost, pokud je přípustným, ba nutným prvkem poctivého boje; obnaženost, již nepomůže žádná kulisa, barva, hra světél: nutno míč chytit, nebo vletí do branky – to jsou jasné životní poměry. A tak tu stojí veliký chlapík s tvrdým kloboukem na hlavě, s jezdeckou hůlkou v ruce, tváří rozšířenou, s čelem prostředně vysokým, ale pevným, zosobněné zdraví pražského lidu.

Řada komiků, již v poslední době docílili veliké popularity, pracuje většinou psychologickou metodou nepřímou, někdy i velice složitou. U Chaplina jest základním prvkem povahového ustrojení tichý, laskavý, filozofický smutek, který se vleče na plochých, mátonohých chodidlech, hledí z černých nostalgických očí a skoro polosnem naráží na ztřeštěnou realitu světa; Max Linder je zcela francouzský: grációzní kouzlo pravého trubadúra s elegantním vousiskem nad erotickými rty, avšak pomazané šlehanou smetanou. Linderovo gaminství je sladké jako dort; Max Pallenberg, správně charakterizovaný jako objevovatel a zveličovatel „hemmungů“, skrytých v každém člověku; krutý, násilnický císař, roztrhávající vnitro postavy a vnitřek slova, jehož výsměšný patos temení z toho, že vynáší ubohé stránky lidské povahy, aby tím řekl: není tak zle na světě, neboť je ještě hůře. Proto je soucit s kreaturou, který cítíme z Pallenbergova výsměchu, protestem proti nejubožším: sytým, a patos, jímž se mu válí vznešená slova v ústech, ať ukáží celou svou prolhanost a nesmyslnost, protestem proti akademické vznešenosti. Burian je mezi Pallenbergem a Chaplinem; je dosud méně hluboký, ale o to jasnější a prostší, zcela bezprostřední. Není přirozený, je přírodní jasmem smíchu, jenž nepochází z hloubek zamotané, hluboce složitě psychiky, nýbrž z přebytku neporušené síly ducha, neklamně zdravých instinktů, jimž je svět prostě malý. Proto jako by zalehl scénu svou osobností; vedle něho sotva co na jevišti existuje. Je improvizátor rodem, poněvadž hotová, vypracovaná estetická forma ho tísní jako železná panna a každý vypracovaný umělecký tvar hrozí explozí pro nadbytek jeho životní jarosti. Jest herec dosud zcela monologický, který neumí zapnouti dialogický kontakt, neboť jeho kypivost není organizována.

Bylo vykonstruováno alegorické zosobnění kladných národních vlastností: hloupý český Honza, který je ve skutečnosti chytrý a svou prostotou a poctivostí vyhraje každou při. Tato alegorie je jako tolik „ryzích“ národních estetických hodnot bídým novověkým překladem

německého „der dumme Hans“, analogie hloupého Michla, a nevystihuje ze skutečné národní charakterologie české skoro nic. Český prostný člověk je všechno spíše než hloupým Honzou. Prostě proto, že je především velmi bystrým, ba mazaným člověkem, a jeho dobrácká prostota nejšikovnější maskou, kterou si mohl nasadit selský člověk v sociální a národní porobě.

Málokterý lid se naučil býti tak bystrým pozorovatelem a tak neúprosným kritikem, nepřístupným patosu a šerosvitným mnohoznačností; český člověk dovede jedním slovem vyjádřiti jádro věci. Z českého lidu opět pražský, u něhož k národnímu nadání přistoupila i pružnost a nebojácnost, vlastní měšťákům, vytvořil přímou tradici veselé a hubaté kritické jedovatosti, která veselila se kdysi na prknech Šmídových, Tichého a jiných, pak načas na jevištích vyhynula, žijíc už jen v lidu pražské periferie. A tuto domácí pražskou tradici s Longenovými a Nollem vyzdvihl zase Vlastimil Burian, a to v intenzitě, jež nemá nic společného se sentimentální nepravdivostí staropražských písniček. Zachránil jí útvar pražského drobného divadla, který bez něho je dnes nemyslitelný.

Vlastimil Burian je od zamaštěného fraku, špičatých bot, jezdecké hůlky až po drmolení podivných slov a krkolomných větných konstrukcí odleskem této pražské lidové duše. Je psychologickým a filologickým kritikem, aniž chce tím vyjádřiti něco jiného než rozzářený údiv nad afektovanou mechaničností vztahů, jimiž žije většina lidí. Vykládaje případ, kdy ho chtěl zatknouti strážník, řka: „Vaše Blahorodí, co tu račte činiti“ – ne, řekl: „Syčáku, pojď se mnou“ – zahájí příhodu slovním galimatyášem, jenž je lepší kritikou naší verbalistní esejistiky, než může podati kdokoliv, snažící se znovu prozkoumati dosah slov v reálném významu a skutečném smyslu, a osvoboditi tak věcnost světa od prolhaných přívlastků patetiků. Nebo vypravuje loveckou příhodu, v níž zuří fabulační pýcha naivního lidového lháře: „Vrátil jsem se ze zajetí – z Pankráce – a byl jsem pozván na lov u kolegy hraběte, i ohlédnu se a on za mnou vlk v ústrety, ohlédnu se a on stále za mnou v ústrety, v ústrety a furt v ústrety“, přičemž literární slůvko jako by se odpoutalo ode rtů, stále silněji vykřikováno, až s hřímavým patosem nabývá samostatné nesmírné existence, existence groteskní, kritické, nesmyslné, zcela již nenaturalistické. A touto spontánní metodou vydobývá nevyčerpatelného bohatství improvizčních účínů, jež zesílenými tlaky na řadu výrazových složek nabývá povahy abstraktního umění, aniž ztrácí cokoli z životní prostoty, přesvědčující skutečnosti.

Teprve poslední dobou, a to za spolupráce s jemným a kultivovaným, třebaže dravým Longenem a životem kypící paní Longenovou, chápe se Burian kreačí v plném smyslu hereckých. Nemohu tu pominouti aktovky dokonalé, Už mou milou. V chudé rodině slaví se svatba; nevěsta, milující šoféra, nechce ženicha, který je sta rý a ošklivý. Leda by se směla s milencem rozloučit. Přichází opilý ženich s kumpány a tropí vytržení, nad nímž je v rodině pláč. Funebrák, který měl kohosi pohřbít, omylem považuje dům za dům smutku. A teď rozpoutává se změť, nad níž je zřídka možno zřít neodolatelnější: ženicha hraje Longen s tělesnou akrobatikou a divokostí, jež by mohla být příkladem hereckého zvládnutí těla až do posledního kloubu a trhnutí svalstva. Je to zcela moderní herecký výraz. Longen stupňuje odporost opilého do fantastiky, zůstáváje svou osobností vedle, jako jemný, jádrem šlechtický, milý člověk, jímž skutečně jest. Visí na klíce co hadr ve větru. Zůstane, opilostí nalomen, strnulý jako nakloněná tyč. Opojen láskou k bližnímu, líbá druhu a nemůže se odpoutat. Považuje sebe za druhého a druhého za sebe. Lítá po jevišti odpálkován jako špaček. Pak se válí s funebrákem jako na louce a nemoha odejít, ve vzduchu odplave, představiv si, že je ve vodě. Je to úplný výkon. S ním Noll: dědeček bez zubů, se svíčkou a papírem v ruce, každému nepotřebný, a ač milý, každým odkopnut. Marně nabízí ve velikosti moudré duše přednost na cestě potřebné. A Longenová: na nejvyšší stupeň teploty vyhnaná nepořádnost a neomalenost předměstské holky – skvost charakteristiky. Mezi nimi Burianův funebrák, nejdokonalejší dosud herecký

jeho výkon. Na klapkách namalovány druhé oči. Pod očima paprsek čar. Obočí prodlouženo až do spojení. Pomalý, důstojný potměšilec. Zcela znelidštělý pohřbivacím řemeslem, jako ohlodaný od krysa na těle i na duchu. S páchnoucí morálkou nekromantů a mánií soucitu se samým sebou, jako by on byl vždy hlavním trpícím. Ruku stále nataženou k odměně, s neutuchajícím soucitem k nespravedlnosti, jež se mu stále děje. Považuje se, ač asi padesátník, za sirotka. S krutou mechaničností měří „prvotřídní“ sukno, které klade na katafalk. Domněle uražen, že mu nikdo neublížil, stupňuje urážku až v rozměry vraždy a strašně trpí, pohrdá a bojí se. Typický hysterik a histrio, což není stejná věc jen ve vědě a českých polemikách, nýbrž i v jeho jevištním podání. Nakonec urve plod, chystaný jinému: se zavázaným nosem hledá mrtvolu a nalézá dívku, čekající v temnu šoféra. Vycházejí, zase trpí a bolestně cuká rameny. Je to komický výkon prvního řádu.

Herectví, hodné v dnešní době toho jména, není jen technickým ztělesněním forem, jinými vymyšlených, a zopakování myšlenek, jak jim naučila rutina a škola. Žádá otevření zasutých lidských skrýší a osobností, které nejsou opakovatelné a dosaditelné. Burian je jednou z takových jedinečných osobností, hotových a pevných již svým zrodem. Není dosud hotov jako herec. Je vlastně stále v začátcích své dráhy. Bez láskyplné a pevně vedoucí režie není dosud myslitelný v Molièrovi, Shakespearovi a úkolech, jež se mu otevírají v moderní literatuře. Burian jest vynikající a mimo všechn text. Mohl by odříkat abecedu a kontakt by byl úplný. Ale přece, ctižádost hercova nemůže pominout vrcholných výtvorů dramatické literatury, na nichž je vybudována divadelní kultura současnosti. Věřím, že jich nepomine ani Burian, neboť fond tak bezprostřední, lidový a životný nesmí zůstat nezužit.

Věřím v Buriana i těchto velikých úkolů. Jest na něm, aby utužením i vnější pracovní a formální disciplíny, vykultivováním svého nadání splnil naše naděje v sebe. Jsou nevšední.

1924